

Imitacions gàl·liques de les dracmes de Rhode i Empòrion

L. VILLARONGA

SUMARI:

Introducció
Catàleg
Tresors
Metrologia
Models
Influències
Ordenació i cronologia
Ruta de les imitacions
Motiu de l'encunyació de les imitacions

INTRODUCCIÓ

El nostre treball ha estat estimulat pel de Hiernard,¹ en el qual descriu les tres rutes tradicionals del trànsit de l'estany pel país gàl·lic:

1er. Eix Sena-Saona-Roine passant per Vix.

2n. Eix Garona-Portal de Naurosa-Narbona.

3r. Ruta de la Loira, pujant el riu més enllà d'Orleans i de Gien fins a prendre la primera ruta cap a Autun.

En el seu estudi arriba a traçar una nova ruta de l'estany, i a falta d'altres testimoniatges els materialitza amb el desplaçament dels homes, amb llurs béns mobles, les monedes.

1. J. HIERNARD, Corbilo et la route de l'étain, *Bulletin de la Société d'Antiquaires de l'Ouest et des Musées de Poitiers*, 3r. trimestre de 1982, série 4, tom XVI, 497-578, VI planes.

Estableix la ruta amb la troballa de monedes d'imitació de les dracmes de Rhode i Empòrion, trobades en llocs llunyans, que pogueren ésser perdudes pels homes que feien el tràfic de l'estany. Els seus resultats els podem veure en el seu mapa 9, reproduït aquí a la figura 1.

Fins ara solament s'havia vist una influència estilística entre els models de Rhode i Empòrion i llurs imitacions gàl·liques, però ara les coses han canviat, especialment amb els treballs d'Allen,² D. Nash,³ S. Scheers⁴ i el nostre mateix sobre les monedes del tresor de Bridiers.⁵

En aquest tresor hi havia reunides monedes de plata d'una tipologia presa de les dracmes d'Empòrion, de la dracma pesada de Marsella i de les monedes de Filip de Macedònia.

La troballa d'aquestes monedes marca una xarxa d'interessos financers, els quals passen per la regió de Narbona, la de l'*oppidum* de Montlaurés, on les relacions amb els ibers són testimoniades fins als segles II i I ab. J. C. pels abundants grafitis ibèrics sobre ceràmica i les monedes amb llegendes ibèriques.

Segons Hiernard, la ruta traçada per la troballa de les imitacions de Rhode i Empòrion seria la mateixa de la ruta de l'estany conduït cap a Narbona. En preguntar-se per on passava exactament aquesta ruta, Hiernard respon: «partout et nulle part, serai un réseau de chemins entre Garone et le Massif Central, un axe sud-est-nord-ouest...»

Aquí es presenta el primer problema al nostre estudi, és a dir, saber la ruta després de Narbona cap on es dirigia, si seguia cap a Marsella o bé es dirigia cap a Empòrion.

El segon problema és el motiu de l'encunyació d'aquestes imitacions. Nosaltres creiem que era el reclutament de mercenaris pels exèrcits en lluita al Mediterrani, el dels grecs i el dels cartaginesos, i no motivada pel transport de l'estany, malgrat que hi podia haver una coincidència entre ambdues rutes.

CATALEG

Taula de classificació

Imitacions de Rhode:

R.I — Directa, llegenda d'imitació.

R.II — Estil bàrbar, sense llegenda.

R.III — Sistema metrològic de 4.24 g.

R.IV — Revers de roda.

R.V — Revers de quatre arcs.

R.VI — Imitacions més allunyades, no incloses en aquest treball.

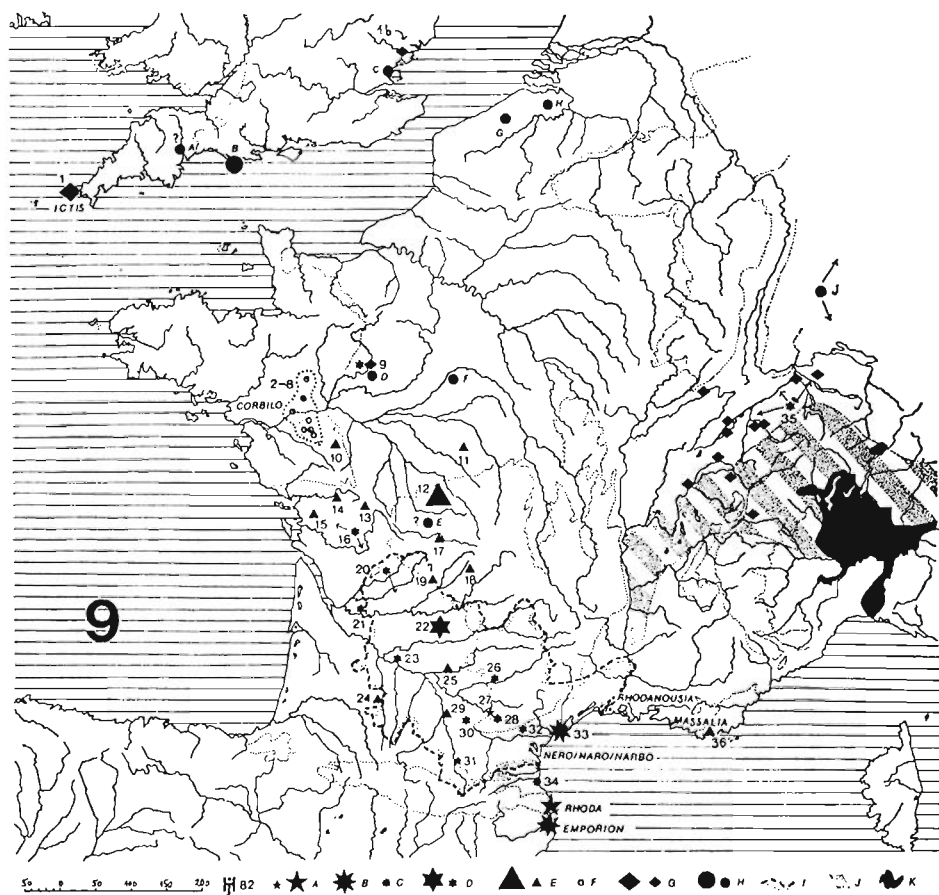
2. D. F. ALLEN, edited by N. NASH, *The coins of the ancient Celts*, Edimburg 1980.

3. D. NASH, *Settlement and Coinage in Central Gaul c. 200-50 B.C.*, BAR, Oxford 1978.

4. S. SCHEERS, Une drachme BN 4549-4550 trouvée à Carquéiranne (Fr. Var): quelques réflexions sur la datation des drachmes du trésor de Bridiers, «*Studia Paulo Naster Oblata*», I, Lovaina 1982, 331-340.

5. L. VILLARONGA, Las monedas del tesoro de Bridiers, «*Boletín del Seminario de Estudios de Arte y Arqueología*, Valladolid, L, 1984, 220-226.

FIGURA 1



CARTE 9. — Monnaies celtiques précoces (à l'exception des imitations de statères de Philippe II) et monnaies celtiques lointaines sur la route de l'étain.

A: monnaies de Rhoda/Rosas; B: trésor de monnaies d'Emporion/Ampurias; C: monnaies isolées de Emporion/Ampurias; D: monnaies «à la croix» de la série ancienne; E: monnaies du type de Bridiers et assimilées; F: monnaies d'or du type BN 6722; G: imitations de drachmes de Marseille frappées en Italie du Nord; H: monnaies celtiques d'Europe Centrale et danubienne en argent; I: limites de l'aire de circulation des monnaies «à la croix»; J: zone où circulent des monnaies celtiques utilisant l'alphabet lépontique; K: aire de circulation des drachmes imitées de Marseille.

Imitacions d'Empòrion:

- E.I — Directes, defectes a la llegenda.
- E.II — Sense llegenda.
- E.III — Pseudo-llegenda de Filip.
- E.IV — Sistema metrològic de 4.24 g.
- E.V — Amb dofins.

Altres imitacions:

- A — Cavall alat.
- C — Centaure.
- L — Lleó.
- B — Biga.
- T — Imitacions de Tàrent.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- B N. E. MURET ET M. A. CHABOUILLET, *Catalogue des monnaies gauloises de la Bibliothèque Nationale*, París 1889. El Dr. P. P. Ripollès ens n'ha fornït les fotografies.
- Carquéiranne. S. SCHEERS. Una drachme B. N. 4549-4550 trouvée à Carquéiranne (Fr., Var): quelques reflexions sur la datation des drachmes du trésor de Bridiers, *Studia Paulo Naster Oblata, I*, Numismatica Antiqua, Lovaina 1982, 331-340.
- Guadan. A. M. DE GUADAN. *Las monedas de plata de Emporion y Rhode*, Barcelona 1955-58, (1968-70).
- Guéret. D. NASH, S. SCHEERS, *Les monnaies gauloises conservées au Musée de Guéret*, «Société de Sciences Naturelles et Archéologiques de la Creuse», Guéret 1981, 1-18.
- Hunterian. G. MACDONALD. *Catalogue of the Greek coins in the Hunterian Collection*, Glasgow 1899-1905.
- M.A.N. J. M.^a DE NAVASCUES. *Las monedas hispánicas del Museo Arqueológico Nacional de Madrid*, I. Barcelona 1969.
- Nash. D. NASH. *Settlement and coinage in Central Gaule c. 200-50 B. C.*, BAR, Supplementary Series, 39, (I), (II), Oxford 1978.
- Péronne. S. SCHEERS. *Les monnaies gauloises de la Collection A. Danincourt à Péronne*, Bruxelles 1975.
- Savès. G. SAVÈS. *Les monnaies gauloises «à la croix»*, Tolosa 1976.
- SNG Danish. G. K. JENKINS. *SYLLOGE NUMMORUM GRAECORUM. COLLECTION DANISH National Museum*, Part 43, Spain-Gaul, Copenhagen 1979.
- Vives. A. VIVES. *La Moneda Hispànica*, Madrid 1926.
- Zürich. K. CASTELIN. *Keltische Münzen. Katalog der Sammlung der Schweizerische Landesmuseums Zürich*, Band I, Zurich.

REFERÈNCIES A CATALEGS DE VENDES

ANE. Asociación Numismática Española, Barcelona.
 ASIN. Asociación Ibérica de Numismática, Madrid.
 Bourgey. E. Bourgey, París.
 Calicó. F. i X. Calicó, Barcelona.
 Münzen und Medaillen. Basilea.

IMITACIONS DE RHODE

R.I — Imitacions directes

A/ Cap de dona a esquerra. Llegenda d'imitació.
 R/ Rosa vista per dessota.

- La Haia 10.896, Guadan 59, 5.10
 - Fitzwilliam, Guadan 56, 4.89
 - B M, Guadan 58
 - MAN 47, Guadan 63, Vives I-11, 4.20
 - B M, Vives I-12
 - B N 8, Luynes, Guadan 64, 4.53
 - B N 2318, Savès 480, 5.17, figura 1
 - B N 2320, Savès 479, 4.97, figura 2
 - SNG Danish 635, Guadan 57, 4.52
 - BN 2319, Savès 478, 4.70, figura 3
 - Asin III-1983, 78, 4.78
 - Ashmolean 575, Guadan 55, 5.12
 - Ashmolean 576, Guadan 54, 5.20
 - B N 2322, 4.57, figura 4

R.II — Estil bàrbar, sense llegenda

A/ Cap de dona d'estil bàrbar, sense llegenda.
 R/ Rosa vista per dessota, amb bràctees i sèpals.

a) Primeres imitacions

Col. particular, Savès 485, 4.33
 B N 2330, Savès, 484, 4.86, figura 5
 Musée Perigueux, Savès 491
 B N 7, Luynes, 4.90, figura 6
 B N 2321, 4.88, figura 7

b) Cap ben dibuixat d'estil bàrbar

[	Musée Puig, figura 8
[	Wien, Guadan 75, 4.76
[	Reinhart, Guadan 77, 4.74
[	Reinhart, Guadan 78, 4.72
[	Almirall, Guadan 53, Savès 487, 4.93
[	Wien, Guadan 72, 4.41
[	Lisboa, Guadan 76, 4.75
[	B N 2325, Savès 486, 4.87
[	B M, Vives I-13
[	Musée Puig
[	B N 2324, 4.77
[	B N 2326, 4.55

c) Pentinat de línies

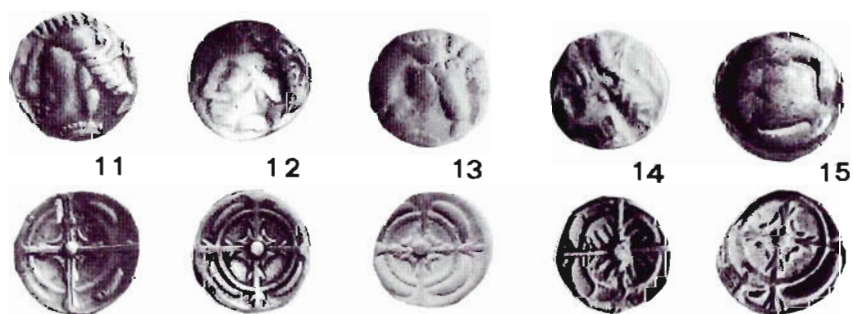
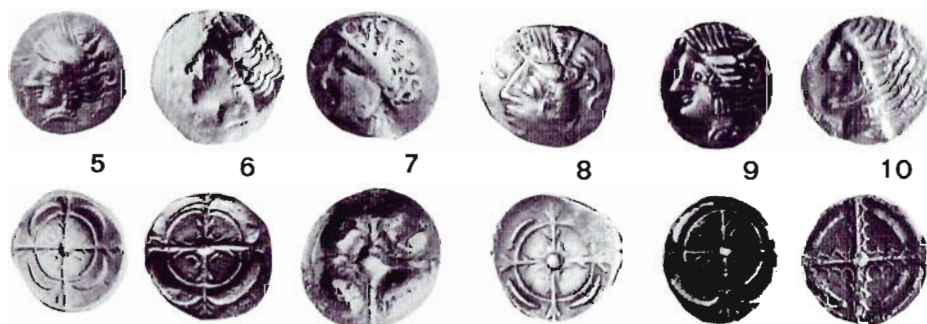
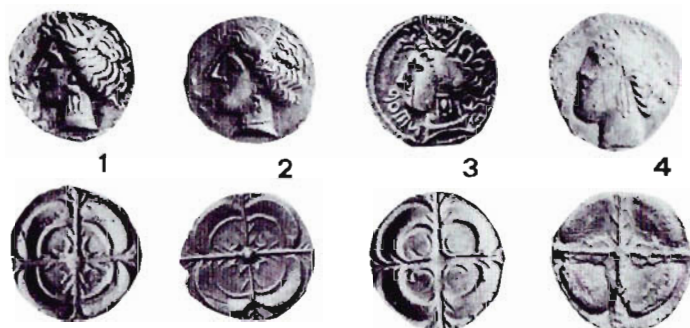
	Zürich 118, 4.19
	Zürich 63, 4.82, figura 9
[	B N 2331, Savès 482, 4.83
[	B N 2333, 4.88, figura 10
[	Cayla de Malhac, 4.70
	SNG Danish 636, Guadan 80, 4.93
	Savès 481, 3.02

R.III — Sistema metrològic de 4.24 g.

A/ Cap de dona d'estil bàrbar.

R/ Rosa vista per dessota.

[	Guadan 81
[	B N 2323, 4.94, figura 11
[	Savès 488, 3.93
[	Péronne 41, 4.47
	B N 10, Luynes, Guadan 79, 4.45
	Almirall, 4.41
	Musée Puig, figura 12
	Savès 387
[	Villaronga, Savès 489, Guadan 83, 4.19
[	Riera, 3.85
[	Musée Puig
[	Almirall, 4.06
[	B N 2339, 4.06
[	B N 2336, 4.26, figura 13
[	B N 2329, 4.24
[	B N 2328, 4.28
[	Baucis, 4.10
	B N 2334, 4.34, figura 14
	B N 2335, 4.38
	Savès 483, 4.23



R. I: 1 BN 2318, 2 BN 2320, 3 BN 2319, 4 BN 2322. R. II: 5 BN 2330, 6 BN 7, 7 BN 2321, 8 Musée Puig, 9 Zurich 63, 10 BN 2333. R. III: 11 BN 2323, 12 Musée Puig, 13 BN 2336, 14 BN 2334, 15 BN 2332.

Anvers sense figura

Zürich 64, 33.68
 B N 2332, 3.92, figura 15
 B N 2340, 4.14
 ANE juny 1968, 61
 ANE febrer 1969, 38
 ANE 1969, 72
 ANE juny 1970, 47
 Calicó, novembre 1978, 674, 3.77
 Tizon, 3.965
 Lizana
 Andorra
 Péronne 42, 3.80
 Musée Puig

R.IV — Revers de roda

A/ Cap de dona d'estil bàrbar.

R/ Roda amb els dos diàmetres perpendiculars, encreuant-se en un punt globular.

B N 2346, Savès 499, 4.75, figura 16
 B N 2347, 4.73
 Péronne 43, 5.03, figura 17
 B M, Savès 500/3
 Musée de Toulouse, Savès 500/1, 4.22
 Musée Puig, Savès 500/2, 4.30, figura 18
 Almirall, Guadan 109, 4.89

R.V — Revers de quatre arcs

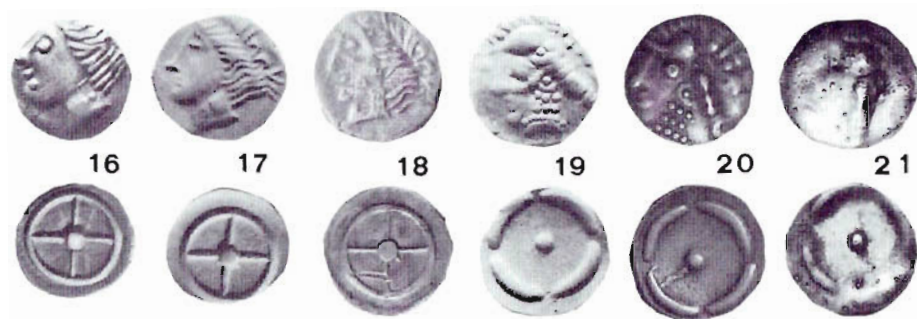
A/ Cap de dona a l'esquerra, d'estil bàrbar.

R/ Punt globular al centre, voltat per quatre arcs.

Ant. Nat. Saint Germain 281221, Uzech les Aules
 Ant. Nat. Saint Germain 28222, Uzech les Aules
 Ant. Nat. Saint Germain 28223, Uzech les Aules
 Musée de Cahors, Savès 494, Uzech les Aules
 Musée de Cahors, Savès 495, Uzech les Aules
 Péronne 44, 4.75, figura 19
 Savès, Uzech les Aules, 4.68
 Musée Puig
 Almirall, Savès 493, 4.61, figura 20
 Baucis, Savès 496, 4.60

Anversos indeterminats:

B N 3020, Savès 497
 Péronne 45, 4.57
 Musée Puig, figura 21
 Guadan 117, Savès 498, 4.65



R. IV: 16 BN 2346, 17 Péronne 43, 18 Musée Puig. R. V: 19 Péronne 44, 20 Almirall, 21 Musée Puig. R. VI: 22 BN 2337, 23 BN 2327, 24 Musée Puig. E. I: 25 BN 41, 26 BN 2298, 27 Musée Puig. E. II: 28 BN 2285, 29 BN 2288, 30 Münsen undse Medaille.

R.IV — Segueixen altres imitacions de pes elevat allunyades del model, Tipus Savès 502 a 507, figures 22, 23 i 24.

IMITACIONS D'EMPORION

En el nostre primer grup classifiquem les imitacions directes de les dracmes emporitanes, de cavall dempeus. Guadan, en estudiar aquestes dracmes les classificà a la seva classe IV, la qual divideix en tres tipus. El primer i segon comprèn peces de bon estil. El tipus III comprèn les degeneracions, però diu d'encunyació emporitana.

Les imitacions gàl·liques són incloses en la seva classe VI, on diu que el cap està voltat per dofins.

Per a nosaltres, les monedes emporitanes amb defectes en les inscripcions són d'imitació i les incloem en el nostre estudi.

E.I. — Imitacions directes amb faltes a la llegenda.

A/ Cap de dona a l'esquerra. La llegenda grega ENPORITON o EMPORITON, amb defectes.

R/ Cavall dempeus, i al damunt, Victòria.

Cavall a la dreta

Delapierre 1, 4.76, 11

B N 41, Guadan 138, 4.46, 1, figura 25

B N 726 Vogué, 4.67, 7

B N 2277, Saulty, 3.75

B N 2278, Nash I-9, 4.90, 10

B N 2298, Nash 3-54, 4.55, 6, figura 26

Musée Puig, 4.75, 4

Musée Puig, Guadan 144 a, 4.70, figura 27

Cavall a l'esquerra

B M, 4.80, 12

E.II — Sense llegenda.

A/ Cap de dona sense dofins.

R/ Cavall dempeus; al damunt Victòria.

Guadan classifica aquestes imitacions a la seva classe V, però amb dofins. Solament per als números 165 i 166, diu sense dofins visibles. En alguns dels casos pot haver-hi dubte; nosaltres solament acceptem els dofins si són ben visibles.

a) Cap i cavall a la dreta

IVDJ, Guadan 165, 4.83, 2
 Villaronga 1734, Guadan 166, 4.75, 6
 Arriols juny 1983, 3, 4.85, 2

b) Cap a la dreta i cavall a l'esquerra

B N 2293, Guadan 159, 4.59, 7
 Baucis, Guadan 160, 4.63, 12

c) Cap a l'esquerra i cavall a la dreta

GNC 5060, Guadan 153, 4.659, 10
 Hunterian III, pag. 172, n.º 10, 4.61
 Zurich 115, 4.54, 2

d) Cap i cavall a l'esquerra

B N 2285, Nash 10, 4.64, 5, figura 28
 B N 2286, Nash 12, 4.58, 6
 B N 2287, 4.67, 8
 B N 2288, 4.70, 7, figura 29
 B N 2289, 4.66, 10
 B N 2290, Nash 11, 4.80
 Bourgey març 1974, 193, 4.78
 Münzen und Medaillen novembre 1972, 217, 4.74, f. 30

E.III — Pseudo-llegenda de Filip.

A/ Cap de dona a la dreta.

R/ Cavall dempeus a la dreta; al damunt Victòria, i dessota, a l'exerg, la llegenda ΠΠΠΥ

B N 2297, Guadan 164, Nash 27, 4.72, 1? figura 31

E.IV — Sistema metrològic de 4.24 g. Nash, Bridiers grup I.

En fem dos subgrups, el primer amb el cavall dempeus i el segon amb les potes davanteres un xic aixecades. Tots dos subgrups presenten l'estil d'anvers ben diferent.

A) A/ Cap de dona, amb la distribució del pentinat molt a prop del model emporità.

R/ Cavall dempeus; al damunt Victòria.

a) Cap de dona i cavall a la dreta

Almirall, Guadan 163, 4.32, 12, figura 32
 B N 2295, Nash 18, 4.14, 3, figura 33

B N 2296, Nash 19, 4.11, 6, figura 34
 Bruxelles FU, C.234, 4.35
 Péronne 38, 4.31, 9, figura 35

b) Cap de dona a la dreta i cavall a l'esquerra

B N 2221A, Nash 15, 4.45, 4, figura 36
 B N 2294, 4.24, 6, figura 37
 Guéret 2754, Nash 16, Bridiers, 4.41
 Musée Puig, 3.90, 9, figura 38

c) Cap de dona i cavall a l'esquerra

GNC 20546, Guadan 155, 4.595, 7
 B N 2277, Nash 30, 3.76
 B M, Nash 29, 4.40

d) Cap de dona a l'esquerra i cavall a la dreta

B N 2292, Nash 28, 4.37, 6, figura 39
 SNC Danish 638, 4.38, 3
 Guadan 153a, 4.32, 9

B) A/ Cap de dona, el qual algunes vegades sembla el d'un home.
 R/ Cavall dempeus, amb les potes davanteres un xic aixecades;
 al damunt, Victòria.

a) Cap de dona i cavall a la dreta

B N 2282, Nash 21, Bridiers, 4.39, 8, figura 40
 B N 2304, 3.68, 10
 Bruxelles II, 55.410, 4.31
 Zürich 111, 4.35, 10
 Zürich 112, 4.34, 7
 Zürich 113, 4.09, 9
 Zürich 114, 4.38, 6
 Blanchet 1905, II-7
 Münzen und Medaillen Nov. 1972, 216, 4.33
 M. Puig, 4.30, 10, figura 41
 Guéret 2756, Nash 20, Bridiers, 4.32
 Péronne 39, 4.36, 7
 B M, Nash 23, 4.39, figura 42

b) Cap a la dreta i cavall a l'esquerra

B N 2280, Nash 25, Bridiers, 4.46, 4
 B N 2281, Nash 24, Bridiers, 3.99, 7, figura 43
 Guéret 2737, Nash 17, Bridiers, 4.30



31



32



33



34



35



36



37



38



39



40



41



42



43



E. III: 31 BN 2297. E. IV: 32 Almirall, 33 BN 2295, 34 BN 2296, 35 Péronne, 36 BN 2221A, 37 BN 2294, 38 Musée Puy, 39 BN 2292, 40 BN 2282, 41 Musée Puig, 42 BM, 43 BN 2281.

E.V — Amb dofins.

A/ Cap de dona, voltada per tres dofins.

R/ Cavall dempeus; al damunt, Victòria.

a) Cap i cavall a la dreta

GNC 9096, Guadan 162 = 162a, 4.507, 11

b) Cap a la dreta i cavall a l'esquerra

IVDJ, Guadan 158, 4.65, 3, figura 44

c) Cap a l'esquerra i cavall a la dreta

- □ IVDJ, Guadan 146, 4.50, 11
- □ Musée Puig, Guadan 146a, 4.80, 9, figura 45
- □ B N 2276, Nash 26, 4.73, 3
- Musée Puig, 4.80, 5
- B N 43, Luynes, Guadan 147, 4.86, 11, figura 46
- B N 44, Luynes, Guadan 148, 4.79, 4
- B N 2279, Nash 13, 4.75
- — Almirall, Guadan 152, 4.58, 1
- — Col. particular, 4.51, 2, figura 47
- Yriarte, Guadan 145, 4.78

d) Cap i cavall a l'esquerra

B N 54, Luynes, Guadan 156, 4.63, 11

Villaronga 6249, 4.69, 4, figura 48

SNG Danish 6393, Guadan 150, 4.78, 5

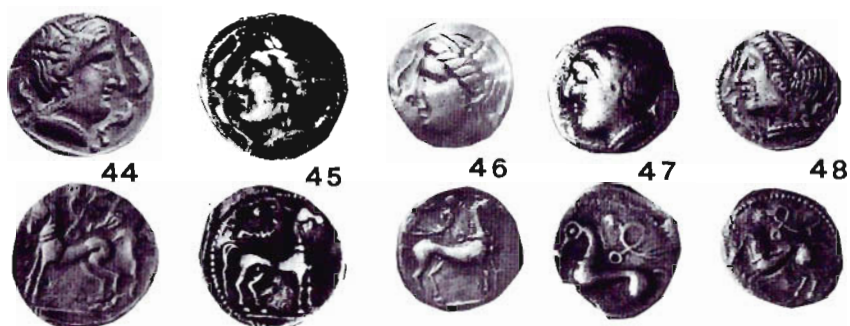
ALTRES IMITACIONS

A — Cavall alat

A/ Cap de dona a l'esquerra, envoltat de dofins.

R/ Cavall dempeus alat (Pegàs) a la dreta, llegenda d'imitació.

- □ B N 48, Luynes, Guadan 151, 4.69, 7
- □ Cahn, Frankfurt 1929, núm. 2811, 4.95, figura 49
- B M, Nash 5, 4.65
- Musée Puig, Guadan 151a, 4.80, 6, figura 50
- B N 2302, 4.79, 2
- B M, Nash 7, 4.26



E. V: 44 IVDJ, 45 Musée Puig, 46 BN 43, 47 Col. particular, 48 Villarona. A: 49 Cahn, 50 Musée Puig. C: 51 Romagosa. L. I: 52 BN 2252, 53 Guéret 2736. L. II: 54 BM, 55 Musée Puig. B. I: 56 BN 4549. B. II: 57 BM.

C — Centaure

A/ Cap de dona a la dreta, envoltada per tres dofins.

R/ Centaure a la dreta, portador d'espasa.

B N 53, Luynes, Guadan 255, 4.98

Romagosa, *Numisma*, 1973-74, 215-221, 4.10, 2, figura 51

L.I — Revers de lleó, sense dofins a l'anvers. Nash, Bridiers grup II

A/ Cap de dona.

R/ Lleó estilitzat a la dreta.

a) Cap de dona a la dreta

B N 2250, Nash, 33, Bridiers, 4.48

B N 2251, Nash, 34, Bridiers, 4.42

B N 2252, Nash, 35, Bridiers, 4.36, figura 52

B N 2254, Nash, 38, 3.68

B N 2255, Nash, 37, 4.35

Bruxelles EU, C.36, 4.29

Guéret 2736, Nash, 36, Bridiers, 4.40, figura 53

b) Cap de dona a l'esquerra

B N 2253, Nash 39, Bridiers, 3.87

L.II — Revers de lleó, amb dofins a l'anvers. Nash, Bridiers grup II.

A/ Cap de dona a la dreta, envoltada per tres dofins.

R/ Lleó a la dreta; per dessota, llegenda grega PHILIPPOY.

B M, Nash 56, 5.02, 4, figura 54

Musée Puig, R N 1914, 433, 4.90, 7, figura 55

B.I — Biga, sense dofins. Nash, Bridiers III.

A/ Cap de dona a la dreta.

R/ Biga a la dreta; a l'exerg, llegenda d'imitació de Filip.

B N 4549, Nash 41, Bridiers, 4.447, figura 56

B N 4550, Nash 42, Bridiers, 4.41

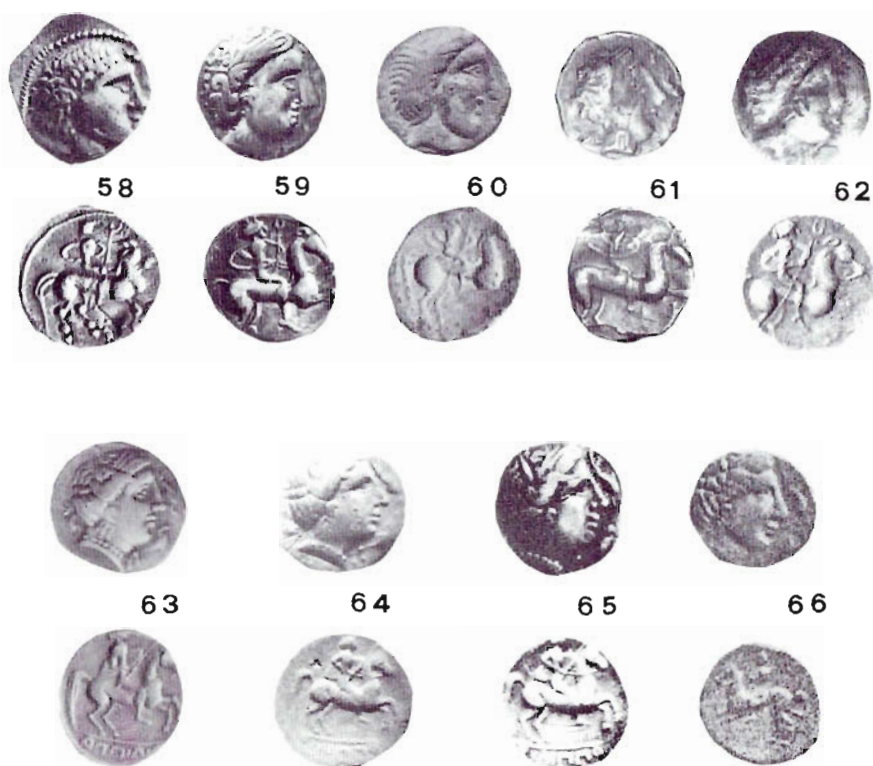
Guéret 2746, Nash 43, Bridiers, 4.35

Carquéiranne, 4.21

B.II — Biga i dofins.

A/ Cap de dona a la dreta, voltada per tres dofins.

R/ Biga a la dreta.



T. I: 58 BN 2221B, 59 BN 2305, 60 BN 2307, 61 Almirall, 62 Grau. T. II: 63 BN 2305B, 64 Péronne 40, 65 BM, 66 BM.

B M, Nash 44, 4.48, figura 57

T.I — Imitacions de Tàrent amb dofins del sistema de 4.24 g. Nash, grup IV de Bridiers.

- A/ Cap de dona a la dreta, el qual sembla ésser algunes vegades el d'un home. Voltat de dofins, aquests a vegades no són visibles.
R/ Cavaller a la dreta portant a l'esquena un escut i tenint a la mà una forca.

B N 2221B, Nash 50, 4.32, 2, figura 58

B N 2305, Nash 49, 4.40, figura 59

B N 2306, Nash 52, 4.26

B N 2307, Nash 51, 4.32, 2, figura 60

Almirall, Guadan 256, Gac. Núm. 14, 4.35, 8, figura 61

Grau d'Elna (Rosselló), figura 62

T.II — Imitacions de Tàrent amb llegenda d'imitació Filip.

A/ Cap de dona a la dreta, voltada per tres dofins.

R/ Cavaller a la dreta portant a l'esquena un escut; a l'exerg, llegenda d'imitació de Filip.

- [B N 2305B, Nash 48, 4.45, llegenda retrògrada, figura 63
] Péronne 40, 4.64, 4, figura 64
] B M, Nash 47, 4.96, figura 65

Amb el cavaller a l'esquerra

B M, Nash 46, 4.85, figura 66

La classificació de les imitacions en els grups II i III de Rhode, té un sentit exclusivament metrològic. Les monedes de pes elevat les hem situades en el grup II, i les de pes baix en el III.

Això en primer lloc assenyala que la diferència tipològica es mínima i per tant la proximitat dels dos grups és gran.

Es pot observar que si alguna moneda no és al grup que li correspon pel pes, és degut al fet que a la majoria de les que tenen els mateixos encunys els pertoca el grup on l'hem classificada.

TRESORS

Per a aquestes monedes solament es coneixen dos tresors. Un de molt important, el de Bridiers, i l'altre el d'Uzech-les-Aules.

Quant a troballes esporàdiques, donem la llista de l'obra de Hienard,⁶ classificades pels tipus d'imitació. El número és el mateix de Hiernard i trobem la situació en el seu mapa 9, aquí reproduït a la figura 1.

6. J. HIERNARD, Corbilo et la route de l'étain, «Bulletin de la Société d'Antiquaires de l'Ouest et des Musées de Poitiers, tom XVI, 1982, 497-578.

Les referències són:

Blanchet. A. BLANCHET. *Traité de Numismatique Gauloise*, París 19050.

Nash. D. NASH. *Settlement and Coinage in Central Gaul c. 200-50, B. C.*, BAR, Oxford 1978.

MONEDAS DE RHODE:

27 — Castres (F. 81), 1 dracma de Rhode, Blanchet, p. 184.

31 — Foix (F. 09), 1 dracma de Rhode, Blanchet, p. 183.

IMITATIONS DE RHODE: Les del període I de Soutou, de pes superior a 4 g. A. SOUTOU, Remarques sur les monnaies gauloises à la croix, *OGAM*, 115-116, 1968, 101-127. Répartition géographique des plus anciennes monnaies à la croix, *OGAM*, XXI, 1969, 155-169.

9 — Allones (F. 72), 3 dracmes d'imitació de Rhode, Soutou 199, p. 155.

16 — Regió de la Charente (F. 16), 1 moneda «à la croix» antiga, Soutou 1968, p. 106, núm. 1.

20 — Regió del Perigord (F. 24), 1 moneda «à la croix» antiga. Soutou 1968, p. 106, núm. 2; Blanchet p. 279.

21 — Prop de Castilhon (F. 33), 6 imitacions de les monedes de Rhode, NONY, Monnaies gauloises recueillies à Bordeaux, *Rev. Hist. Bordeaux*, 1978-79, 20.

22 — Uzech-les-Aules (F. 46), tresor de «monnaies à la croix» antigues, Blanchet, tresor núm. 142, p. 279.

23 — Boë (F. 47), 1 moneda «à la croix» de la sèrie antiga, Blanchet p. 575, núm. 144.

26 — Castelanu-de-Lévis (F. 81), La Crouzatié, 4 monedes «à la croix» de la sèrie antiga, Soutou 1968, p. 106, n.º 4.

27 — Castres (F. 81), 1 moneda «à la croix» de la sèrie antiga, Blanchet p. 183-4.

28 — Labrugière (F. 81), 1 moneda «à la croix» de la sèrie antiga, M. LABROUSSE, Monnaie gauloise à la roue trouvée près de Labrugière (Tarn), *Annales du Midi*, LXV, 1953, pp. 283-286.

30 — Regió de Castèlnòu-d'Arri (F. 11), 1 moneda «à la croix» de la sèrie antiga, Soutou 1968, p. 106.

32 — Mailhac (F. 11), Le Cayla IV, 2 exemplars «à la croix» de la sèrie antiga, Soutou 1968, p. 106, núm. 7.

35 — A Suïssa, 1 moneda «à la corix» de la sèrie antiga. Soutou 1968, p. 106, núm. 11.

IMITATIONS D'EMPÒDION DE CAVALL DEMPEUS:

10 — Faye-l'Abesse (F. 79), 1 moneda del tipus de Bridiers, Nash 18.

11 — Issoudun-et-Charnizay (F. 36), 3 exemplars del grup de Bridiers, tipus D1 de Nash.

12 — La Souterraine (F. 23), Bridiers, tresor de més de 40 monedes, de les quals 8 són del grup I de Nash, 22-40, 303-304.

- 13 — Rom (F. 79), 2 exemplars tipus Bridiers, Nash 18 i 25.
- 14 — Niort (F. 79), 2 exemplars, tipus Bridiers, TEILLEUX, Essai d'attribution de quelques médailles gauloises trouvées dans le département de Deux-Sèvres, *Mem. Soc. Statistique Deux-Sèvres*, XI, 1846-47, 30-32.
- 15 — Muron-la-Couture (F. 17), 1 moneda tipus de Bridiers, Nash Bla, M. M. MAINJONET, Monnaies gauloises récoltées à Muron (Charente-Maritime), *Rev. Saintonge et Aunis*, I, 1975, 54, núm. 1.
- 25 — Albias (F. 82), ant. Cosaa, 1 exemplar tipus Bridiers Bla, LABROUSE, *Gallia*, 1962, 604; Nash p. 28, núm. 4.

IMITACION D'EMPÒRION DE PEGAS:

- 19 — Yssandon (F. 19), Puy-du-Chalard, 1 moneda. A. TREMEAU DE ROCHEBRUNE, Recherches sur le Puy-du-Chalard, *Bull. Soc. Arch. Nantes* VI, 1886, 189.

IMITATIONS DE MARSELLA, DE TIPUS DE LLEÓ:

- 12 — La Souterraine (F. 23), Bridiers, tresor de més de 40 monedes, de les quals 7 són del grup II de Nash.

IMITATIONS DE FILIP, DEL TIPUS DE BIGA:

- 12 — La Souterraine (F. 23), Bridiers, tresor de més de 40 monedes, de les quals 4 són del grup III de Nash.
- 36 — Carqueiranne (F. 83), 1 moneda del tipus de Bridiers grup III de Nash; S. SCHEERS, Une dracme BN 4549-4550 trouvée à Carqueiranne (Fr. Var): quelques réflexions sur la datation des drachmes de Bridiers, *Studia Paulo Naster Oblata*, I, Lovaina, 1982, 331-340.

IMITATIONS DE LES ESTATERES DE TARENT:

- 17 — Saint-Just-le-Martel (F. 87), i exemplar tipus Bridiers grup IV.

Com ja hem dit el tresor més important és el de Bridiers.⁷ Nash dóna per aquest tresor⁸ la composició de 8 monedes del grup I d'imitació emporitana, 7 del grup II d'imitació massaliota i 4 del grup III d'imitació de Filip. Del total d'aquestes 19 monedes, ncsaltres en donem 14 en el nostre Corpus. Totes aquestes monedes pertanyen al grup metrològic de 4.24 g.

7. *Corpus des trésors monétaires antiques de la France*, tome I, Poitou, Charente et Limousin, Société Française de Numismatique, Paris 1982, de J.-P. Bost, p. 93.

8. D. NASH, *Settlement and Coinage in Central Gaul c. 200-50*, BAR, Oxford 1978.

METROLOGIA

Donem els paràmetres estadístics dels grups de monedes establerts en el catàleg. Les dades van en l'ordre següent: nombre de monedes, mitjana, desviació típica, coeficient de variació i interval de confiança de la mitjana.

R.I: 11; 4.83; 0.32; 6.6; 4.62/5.05
 R.II: 19; 4.73; 0.21; 4.5; 4.63/4.83
 R.III: 23; 4.15; 0.29; 7; 4.02/4.27
 R.IV: 6; 4.65; 0.32; 7; 4.31/4.99
 R.V: 6; 4.64; 0.06; 1.4; 4.57/4.71
 E.I: 9; 4.59; 0.34; 7.4; 4.33/4.88
 E.II: 16; 4.69; 0.09; 2; 4.64/4.74
 E.III: 1; 4.72
 E.IV: 30; 4.27; 0.21; 5; 4.19/4.34
 E.V: 15; 4.69; 0.12; 2.6; 4.62/4.75
 A: 6; 4.69; 0.23; 5; 4.44/4.93
 C: 2; 4.54
 L.I: 8; 4.23; 0.29; 7; 3.99/4.47
 L.II: 2; 4.96
 B.I-B.II: 5; 4.44; 0.16; 3.5; 4.25/4.64
 T.I: 5; 4.33; 0.05; 1; 4.27/4.39
 T.II: 4; 4.73; 0.226; 4.8; 4.36/5.08

Tot seguit es veu la formació de dos grups metrollògics, un amb pesos alts de l'ordre de 4.70 g, i l'altre de pesos baixos de l'ordre de 4.24 g.

El segon grup inclou totes les monedes del tresor de Bridiers, la qual cosa vol dir que l'aspecte metrollògic coincideix amb el de la formació del tresor.

El primer grup, de pes mitjà de 4.70 g, comprèn les emissions: Rhode I, II, IV, V, Empòrion I, II, V, el A i el T.II.

El segon grup, de pes mitjà de 4.24 g, comprèn les emissions de Rhode III, Empòrion IV, i la L.I, la B i la T.I.

Aquest sistema metrollògic ja ha estat assenyalat anteriorment per Nash i Scheers (vegeu notes 3 i 4) per a les imitacions d'Empòrion, de Massàlia, de Filip i de Tàrent, però no així per a les imitacions de Rhode, de les quals ara donem la primera notícia.

Les altres emissions queden indeterminades metrollògicament per l'escàs nombre d'exemplars: Són: Empòrion III, la C i la L.II.

Hem verificat l'homogeneïtat dels dos grups⁹ fent el test dels termes mitjans per tal de veure si pertanyen a la mateixa emissió, i després hem aplicat l'anàlisi de variacions amb el test de Fisher.

Pel primer grup, el de pes mitjà de 4.70, hem calculat la t de Student de les mitjanes de dues en dues i amb els resultats hem construït la taula següent, on donem els graus de llibertat, el valor de t, i el percentatge d'acceptació, el qual ha d'ésser superior al 5 %.

9. Per als procediments estadístics vegeu: L. VILLARONGA, *Estadística aplicada a la numismàtica*, Barcelona 1985.

	<i>R.I</i>	<i>R.II</i>	<i>R.IV</i>	<i>R.V</i>	<i>E.I</i>	<i>E.II</i>	<i>E.V</i>	<i>A</i>	<i>T.II</i>
R.I	28 1.03 15	15 1.11 14	15 1.42 9	18 1.62 6	25 1.67 5	24 1.56 6	15 0.94 18	13 0.57 29	
R.II		23 0.72 24	23 1.02 16	26 1.34 9	33 0.71 24	32 0.66 26	23 0.40 34	21 0 100	
R.IV			10 0.07 47	13 0.34 37	20 0.47 32	19 0.43 34	10 0.25 40	8 0.43 34	
R.V				13 0.35 36	20 1.25 11	19 0.96 17	10 0.51 31	8 0.95 19	
E.I					23 1.12 14	22 1.05 15	13 0.63 27	11 0.74 24	
E.II						29 0 100	20 0 100	18 0.57 29	
E.V							19 0 100	17 0.49 32	
A								8 0.28 39	

Veiem que totes les emissions són acceptables al nivell de significació del 5 %.

Realitzem l'anàlisi de variacions amb el resultat de $F = 0.9001$ per a 8 i 83 graus de llibertat, acceptable amb el 52 % de probabilitat.

Per al test de Barlett, sobre les variacions, trobem dos grups de dispersió típica ben diferents. S'hi poden establir dos subgrups.

Primer subgrup: emissions de R.I, R.II, R.IV, E.I, A i T.II. Amb un valor de la $X^2 = 4.754$ amb 5 graus de llibertat, acceptable al 44 %.

Segon subgrup: emissions R.V, E.II i E.V. Amb un valor de la $X^2 = 3.795$ amb 2 graus de llibertat, acceptable al 15 %.

Per al segon grup, el de pes mitjà de 4.24 g, construïm també la taula amb els resultats de la *t* de Student.

	<i>R.III</i>	<i>E.IV</i>	<i>L.I</i>	<i>B</i>	<i>T.I</i>
R.III	51 1.75 4.3	29 0.67 25	26 2.14 2	26 1.36 9	
E.IV		36 0.44 33	33 1.72 4.7	33 0.63 26	
L.I			11 1.47 8	11 0.75 23	
B				8 1.46 9	

Totes les emissions són acceptables al nivell del 5 %, excepte en un cas, en el qual l'acceptació és al nivell del 2 %. És l'emissió d'imitació emporitana amb la Biga de Filip i els tres dofins, de la qual només coneixem cinc monedes, tres d'elles trobades al tresor de Bridiers. Per aquest darrer motiu, creiem que cal incloure-les en aquest grup, malgrat el percentatge baix, però acceptable si prentem el nivell del 1 %, al qual és bastant superior.

L'anàlisi de variacions ens dona un $F = 2.0657$ amb 4 i 66 graus de llibertat, acceptable al 9 %. També el test de Barlett ens dona un resultat acceptable al límit del 1.6 %, amb una $X^2 = 12.14$. Aquesta xifra baixa és deguda a l'emissió T.I amb una dispersió típica baixíssima del 0.051 en un conjunt de cinc monedes.

Tracem els histogrames dels dos grups metrollògics, dels quals calculem els paràmetres de conjunt.

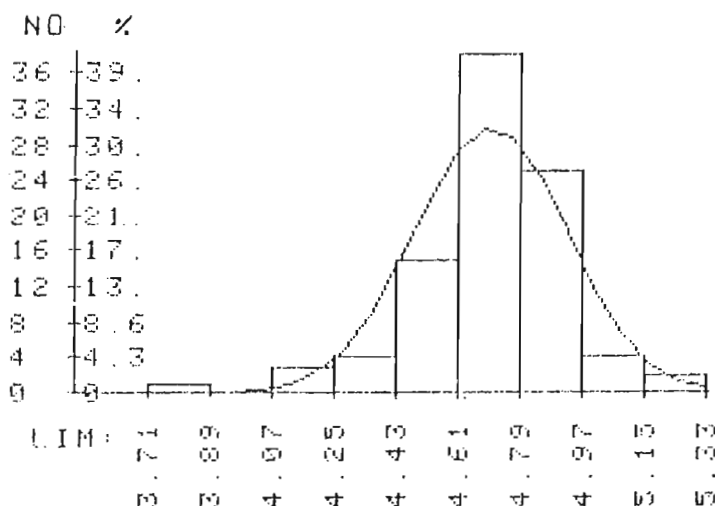
Per al grup de pes mitjà de 4.70 g, hem reunit les emissions R.I., R.II, R.IV, R.V, E.I., E.II, E.V, A. T.II.

Paràmetres resultants: $N = 92$; $X = 4.702$; $s = 0.2208$; $v = 4.7$ %; skewness = -1.024 ; kurtosis = 6.175; interval de confiança 4.656/4.747.

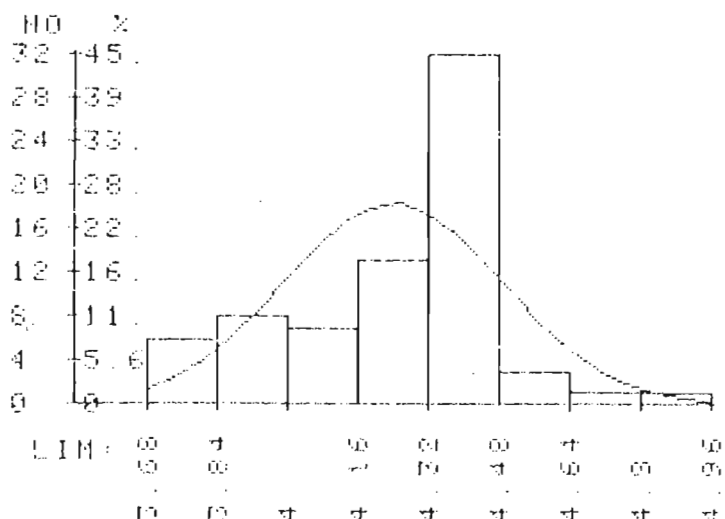
Per al grup de pes mitjà de 4.24 g, hem reunit les emissions R.III, E.IV, L.I, B, T.I.

Els paràmetres resultants són: $N = 72$; $X = 4.24$; $s = 0.247$; $v = 5.8$ %; skewness = -0.560 ; kurtosis = 3.416; interval de confiança 4.180/4.298.

Histograma del grup de pes mitjà de 4.70 g

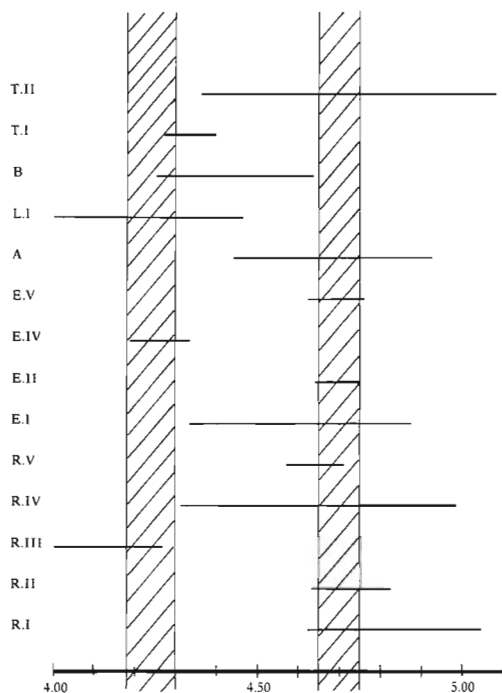


Histograma del grup de pes mitjà de 4.24 g



En tots dos histogrames veiem més elements a la part dreta, com assenyalen les skewness negatives, o sigui que el mode és més elevat que la mitjana, i per tant el pes teòric deu ésser un xic més elevat que el que ens dona la mitjana.

La formació dels dos grups metrològics podem veure-la en el següent gràfic dels intervals de confiança de les mitjanes.



La part subratllada correspon a l'interval de confiança dels grups formats, de 4.70 i 4.24 g.

Gràficament veiem com la formació dels dos grups és força correcta i la inclusió dintre d'ells de cadascuna de les emissions no presenta cap dubte.

MODELS DE LES IMITACIONS I LLUR CRONOLOGIA

Les monedes que han servit de model a les imitacions que estudiem, són les següents:

Dracma de Rhode. Segons Guadan,¹⁰ aquestes dracmes foren encunyades al voltant de l'any 300 a.C. A més, com que coneixem monedes de coure amb els mateixos tipus de la dracma reencunyats sobre monedes cartagineses de Sardenya¹¹ de la fi de la primera guerra púnica, podem acceptar una cronologia entre el 300 i el 241 a.C.

Dracma d'Empòrion del cavall dempeus. Guadan¹² assenyala per les emissions amb cap de Persèpone i cavall dempeus la primera meitat del segle III a.C. fins a la fi de la primera guerra púnica, el 241 a.C., quan es canviaren els tipus cartaginesos del a dracma per altres de sicilians.

L'altre model imitat és el de cap d'Aretiusa voltada per tres dofins, tipus introduït a Empòrion després d'acabada la primera guerra púnica.

En conseqüència, acceptem per a les monedes amb cavall dempeus una cronologia compresa entre el 300 y el 241, i per a les dels dofins, posterior al 241.

Dracma de Marsella. Per a Marsella la cronologia proposada per a les dracmes pesants per Brenot,¹³ és del 390-386 a.C., molt allunyada de les encunyacions de les imitacions.

Monedes de Filip. L'encunyació de les estàteres de Filip és del 345-315 a.C.,¹⁴ i bé poden ésser els models de les imitacions que estudiem.

Monedes de Tàrent. Els models de les imitacions de les estàteres de Tàrent foren encunyats durant el segle III a.C., coincidint amb les imitacions.¹⁵

Tots els models i llurs imitacions foren encunyats durant el segle III a.C., Solament els models de Massàlia resten allunyats de llurs imitacions.

Brenot, en el seu estudi, arriba a conclusions acceptables, aplicant, però, un mètode comparatiu entre les emissions de Rhode i les de Massàlia, hom es pot acceptar que probablement tenen una cronologia similar.

10. A. M. DE GUADAN, *Las monedas de plata de Emporion y Rhode*, Barcelona 1955-58, (1968-70).

11. J. MALUQUER DE MOTES. Monedas de cobre de Rhode (Rosas, Gerona), «Pryre-nae», 2, 1966, 65-75.

12. A. M. DE GUADAN, *Las monedas de plata de Emporion y Rhode*, Barcelona 1955-58, (1968-70).

13. C. BRENOT, La drachme lourde de Marseille, «Studia Paulo Master Oblata», I, 40.

14. S. SCHEERS, Les imitations en Gaule du statère de Philippe II de Macédonie, «Proceedings of the International Numismatic Symposium», 1976, 41-53.

15. O. E. RAVEL, *Descriptive Catalogue of the Collection of Tarentine coins formed by M. R. VLASTO*, Londres 1947.

La bellesa de l'estil de les dracmes de Marsella i les de Rhode és semblant. Les necessitats que ocasionaren llur encunyació segurament foren les mateixas. Aleshores ens preguntem, també serà la mateixa llur cronologia?

Creiem oportú de veure què succeeix amb les imitacions d'Itàlia del nord, publicades per Pautasso.¹⁶ Les de pes alt foren encunyades la segona meitat del segle III a.C. Aleshores llur model no pot estar-ne massa allunyat, puix que considerem difícil d'imitar una moneda més de cent anys després de la seva encunyació.

Si valorem aquest darrer aspecte, la dracma pesant de Marsella no pot ésser anterior a la fi del segle IV a.C. o al començament del III.

Aquesta cronologia no és el nostre problema, però de la nostra exposició hom pot deduir un argument per a proposar una cronologia més baixa que la de Brenot.

INFLUÈNCIES

Per valorar les influències dels diversos tipus sobre les imitacions que estudiem, establirem uns percentatges, els quals presentem a les taules següents:

De primer establim el percentatge sobre el total de les imitacions, després el calculem sobre les imitacions, excloses les de Rhode.

	Total d'imitacions		Imitacions excloses les de Rhode	
	Nombre de monedes	Percentatge	Nombre de monedes	Percentatge
Rhode	92 s/197	46.7	—	—
Cavall dempeus	72 s/197	36.5	72 s/105	68.5
Filip	7 s/197	3.5	7 s/105	6.7
Tres dofins	36 s/197	18.3	36 s/105	34.3
Cavall alat	6 s/197	3	6 s/105	5.7
Lleó	10 s/197	5	10 s/105	9.5
Biga	5 s/197	2.5	5 s/105	4.7
Tàrent	10 s/197	5	10 s/105	9.5

Amb les dades preses del anterior quadre i l'ordenació i cronologia que proposem més endavant donem el percentatge de les imitacions anteriors i posteriors a l'any 241 a.C.

Influències anteriors a l'any 241 a.C.

Cavall dempeus	35.4 %
Rhode	57.1 %
Lleó	5 %
Filip	3.1 % (són monedes incloses en altres grups)
Biga	2,5 %

16. A. PAUTASSO. *Le monete preromane dell'Italia Settentrionale*, Varese 1966, 104.

TAULA AMB LES IMITACIONS DISTRIBUÏDES PER INFLUÈNCIES

	E.I	E.II	E.III	E.IV	E.V	A	C	L.I	L.II	B.I	B.II	T.I	T.II	Total
Cavall dempeus	9	16	1	31	15									72
Filip			1						2	4				7
Dofí a l'anvers					15	6	2		2		1	6	4	36
Cavall alat						6								6
Lleó								8	2	4	1			10
Biga														5
Tàrent												6	4	10
Total	9	16	1	31	15	6	2	8	2	4	1	6	4	105/145

Les sumes horitzontal i vertical no coincideixen, puix que hi ha monedes que presenten dues o més influències.

Influències posteriors a l'any 241 a.C.

Tres dofins . . .	41.6 %
Cavall alat . . .	16.7 %
Centaure . . .	11.1 %
Tàrent . . .	22.2 %
Lleó . . .	5.6 %
Biga . . .	2.8 %

A continuació establím els percentatges d'influència sobre les monedes dels tipus de Bridiers, les quals tenen un pesmitjà de 4.24 g:

E.IV — 31 imitacions d'influència emporitana	62 %
L.I — 8 imitacions d'influència massaliota	16 %
B.I — 5 imitacions d'influència de Filip (biga)	10 %
T.I — 6 imitacions d'influència de Tàrent	12 %

Es de tota evidència que la influència més important és la dels models de Rhode i Empòrion.

Metrològicament, excloses les imitacions de Rhode, tenim els següents percentatges d'influències:

Imitacions de metrologia de 4.70 g: 50 monedes, el 50 %.
Imitacions de metrologia de 4.24 g: 50 monedes, el 50 %.

Concretant, doncs, tenim: Sobre el total de les imitacions, la influència de Rhode és del 46.7 %; i la d'Empòrion, pel cavall dempeus del 36.5 %, i pels tres dofins, del 18.3 %.

Les altres influències estan caracteritzades per percentatges baixos. Marsella amb el 5 %, Filip amb el 3.5 % i Tàrent amb el 5 %.

Si analitzem els percentatges, excloses les imitacions de Rhode, hom arriba a resultats semblants. Per a Empòrion, el cavall dempeus té una influència del 68.6 % i els tres dofins del 34.3 %; per a Marsella, el 9.5 %; per a Filip del 4.7 %, i 9.5 % per a Tàrent.

Fent la partió cronològica de l'any 241 a.C., fi de la primera guerra púnica i canvi dels tipus a les dracmes d'Empòrion(veiem que les influències majoritàries són, abans del 241, la de Rhode i Empòrion, i majoritària la d'Emporion després d'aquella data.

Resumint, les nostres conclusions són:

- Abans del 241 a.C.: Hi ha totes les influències, però les més importants són les de Rhode i Empòrion.
- Després del 241: Quasi exclusivament la influència d'Empòrion.
- Les imitacions amb els tres dofins probablement són posteriors a les altres, puix que són de després del 241.
- Les imitacions pertanyen a una sèrie metrològica d'un pes de 4.70 g i inserides a elles aniran les emissions dels tipus de Bridiers d'un pes mitjà de 4.24 g.

ORDENACIÓ I CRONOLOGIA

El criteri que hem seguit per a la classificació i ordenació d'aquestes imitacions és el següent:

Per a les imitacions de Rhode, l'inici correspon a les monedes més properes al model amb llegendes incorrectes (R.I); segueixen les imitacions més bàrbares sense llegenda. Dins aquestes, formem dos grups segons el pes, el primer del sistema de 4.70 g (R.II) i el segon del sistema de 4.24 g (R.III). A continuació vénen les monedes en les quals la rosa és simplificada en una roda (R.IV) i després en quatre arcs (R.V). Les imitacions més allunyades no queden incloses en aquest treball (R.VI).

Pel que fa a les imitacions d'Empòrion, amb el cavall dempeus, les primeres presenten la llegenda amb incorreccions (E.I); segueixen les de les mateixes característiques però sense llegenda (E.II). Vénen després les que presenten la pseudo-llegenda de Filip (E.III). A continuació, ja en un estil més desenvolupat, les que presenten el sistema metrològic de 4.24 g (E.IV), i acabem amb les monedes que presenten els tres dofins al voltant del cap de l'anvers (E.V).

Les altres imitacions amb menor nombre d'exemplars són:

Del cavall alat, el Pegàs (A).

Del centaure (C).

De revers de lleó, imitació de Massàlia, de primer les que no porten dofins (L.I) i després les que presenten els tres dofins (L.II).

De les de revers de Biga, imitació de les monedes de Filip, també primer sense dofins (B.I), i després les de dofins (B.II).

Finalitzem amb les imitacions de Tàrent, primer les de sistema de 4.24 g sense llegenda d'imitació de Filip (T.I), i després les que presenten la llegenda de Filip i pertanyen al sistema de 4.70 g (T.II).

Per la cronologia, tenim les següents referències:

— Data del model, el qual és un «terminus post quem».

— La data del 241 a.C., fi de la primera guerra púnica i canvi dels tipus a les dracmes emporitanes. La Persèfone es torna una Aretusa, i el cavall dempeus és substituït pel Pegàs.

— Fi del sistema metrològic de 4.70, l'any 212/211 a.C. en aparèixer el denari romà.

Pel principi de les imitacions proposem una data entorn al 300 a.C., i per l'encunyació, la primera meitat del segle III a.C.; ajustant-se als respectius models de la fi del segle —IV o del començament del —III.

La referència al canvi dels tipus emporitans amb l'aparició dels dofins, assenyalava que les imitacions amb dofins són posteriors a l'any 241, data del dit canvi.

La fi del segle —III marca la fi de les imitacions. El marc històric ha canviat del tot. Roma és mestressa del Mediterrani occidental, la seva moneda, el denari, és el patró metrològic adoptat.

A la taula següent en donem, d'una manera esquemàtica i resumida, l'ordenació i la cronologia.

	<i>Imitacions de Rhode</i>	<i>Imitacions d'Empòrion</i>	<i>Imitacions massaliotes</i>	<i>Imitacions de Filip</i>	<i>Imitacions de Tàrent</i>	<i>Altres</i>
	model	model	model	model	model	
300 a.C.	R.I R.II	E.I E.II		E.III B.I		
4.24 g	R.III R.IV	E.IV	L.I			
241 a.C.	R.V	E.V A	L.II	L.II B.II	T.I T.II	C

RUTA DE LES IMITACIONS

Hiernard traçà una ruta seguint els llocs de la troballa de les monedes (vegi's figura 1) fins a Narbona. La pregunta que nosaltres ens formulem és per on seguia aquesta ruta després de Narbona.

Hem presentat els percentatges d'influències sobre les imitacions estudiades i són elles les que cal que ens informin sobre la ruta, si continuava cap a Marsella o bé si es dirigia a Rhode-Empòrion.

Hem vist d'una manera evident que la influència majoritària era sempre la de Rhode i Empòrion. Això ens permet d'afirmar que la ruta més important seguia cap a Rhode-Empòrion.

Fins i tot la influència de Tàrent podia provenir de Catalunya, on coneixem la dracma, fins ara única, de Iltirkesalir,¹⁷ de clara influència tarentina, amb el revers de cavaller amb escut sobre l'espatlla.

Les necessitats financeres que motivaren l'encunyació de les dracmes de Rhode i Empòrion foren les mateixes que després ocasionaren les imitacions, seguint el camí cap a la Gàl·lia Central.

MOTIU DE L'ENCUNYACIÓ DE LES IMITACIONS

L'encunyació de les dracmes de Rhode, amb el tipus sicilià del cap de dona, i les d'Empòrion, de tipus cartaginès, assenyalen les relacions directes d'aquests tallers amb els de llurs models.

La necessitat que ha motivat aquestes encunyacions és el reclutament de mercenaris per als exèrcits en lluita, principalment a Sicília.

Després el reclutament s'ha dirigit cap a la Gàl·lia, progressivament, primer cap a Narbona, després envers la regió de Tolosa de Lengüadoc i finalment cap a la Gàl·lia Central, com ho testimonia la troballa de les imitacions, especialment les del tresor de Bridiers.

17. L. VILLARONGA, La drachme ibérique Iltirkesalir et les rapports avec la Grande Grèce au IIIe s. av. J.-C., «Revue Numismatique», 1979, 43-56.

El reclutament de gals per a l'exèrcit grec i cartaginès és testimoniats pels historiadors antics.¹⁸ Scheers¹⁹ ens dóna nombroses referències de gals com a mercenaris.

Entre d'altres: El 271, Antígon Gònates tenia mercenaris gals, Pol·lí IV, 6, 17; també Perseu, Tit Livi XLII, 67, 50, XLIV, 26, 4; i Ap·lí Mar. XVIII, 2; Plutarc, Pau-Emili 12, 4, 6, 13. A la guerra contra Timoleó de Siracusa també es parla de gals, Diodor XVI, 73,3; durant la primera guerra púnica les referències són nombroses: Frontí, Strat. III, 16, 3; Diodor XXIII, 8, 3; Dió Cassi XI; Zonaràs VIII, 10; Frontí III, 16, 2; Pol·lí I, 43, 4. A la guerra dels mercenaris: Pol·lí I, 66-85; Diodor XXV, 2; Ap·lí Sic. 2, 3; i a la segona guerra púnica: Pol·lí VIII, 30, 1, 4, 9.

18. G. T. GRIFFITH, *The mercenaries of the hellenistic world*, Cambridge 19353.

19. S. SCHEERS, Les débuts du monnayage en Gaule concernant spécialement les imitations du statère de Philippe II de Macédonie, «Bulletin de la Société Française de Numismatique, 1978, 442-450, spécialement a la p. 445.